

STALNOST, VARIANTNOST IN MODIFICIRANA RABA FRAZEMOV V SLOVENSKEM JEZIKU IN SLOVARJIH

Eva TRIVUNOVIĆ

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, ZRC SAZU

Trivunović, E.: Stalnost, variantnost in modificirana raba frazemov v slovenskem jeziku in slovarjih. Slovenščina 2.0, 9(2): 71–99.

DOI: <https://doi.org/10.4312/slo2.0.2021.2.71-99>

Prispevek prinaša pregled variant in modifikacij sedmih (iz)biblijskih frazemov v sodobni slovenščini ter njihove prisotnosti v sodobnem jeziku. Ugotovitve so primerjane z obravnavo frazemov v obstoječih slovarjih, kjer se kaže velik razkorak med slovarskim prikazom in stanjem, ki ga izkazuje korpusno gradivo. Za zanesljivejše ugotavljanje, v katerih primerih lahko govorimo o že ustaljeni variantnosti, so bili v raziskavi uporabljeni trije zvrstno različni korpusi: *Gigafida 2.0*, *Janes* in *slWaC*. Poleg ustaljenih variant so predstavljene neustaljene modifikacije, poseben poudarek je na prenovitvah, vendar se je jasno zastavljena tipologija mestoma izkazala za preveč togo, saj pri nekaterih mejnih primerih ni bilo mogoče nedvoumno ločiti ustaljenih variant od neprenovitvenih modifikacij ter neprenovitvenih modifikacij od prenovitvenih. Vsi izbrani frazemi in njihove prenovitve so najpogostejši v korpusu *Janes*, kar dokazuje nujnost vključevanja večjega števila raznovrstnih korpusov v jezikoslovne raziskave.

Ključne besede: frazeologija, variante, modifikacije, prenovitve, korpusni pristop

1 UVOD

Frazeološka teorija je najbolj zapletena in neenotna prav na področju definicijskih lastnosti, ki so obravnavane z različnih vidikov, zato obstaja več nasprotujočih si pojmovanj in teorij, kaj je za frazeme bistveno in kaj frazeologija vključuje (Gantar, 2007, str. 79). Tradicionalno se kot eno od definicijskih lastnosti frazemom pripisuje stalnost oblike in pomena, vendar je predvsem

z uporabo korpusnega pristopa postalo jasno, da je ta pogosto razrahljana in ohlapnejša, kot se zdi na prvi pogled, saj se frazemi v besedilih uresničujejo na zelo različne načine ter obstajajo v različnih variantah in oblikah.

V članku¹ so s pomočjo zvrstno različnih korpusov zbrane variante in modifikacije sedmih (iz)biblijskih² frazemov v sodobni slovenščini.³ Poleg analize variantnosti je prikazano, kako prisotni so nekateri najbolj poznani (iz)biblijski frazemi v sodobni pisni slovenščini ter kako ti frazemi, ki so nastali na podlagi tako starega besedila in so (vsaj nekateri) v slovenskem jeziku v rabi že stoletja (prim. Trivunović, 2019), ostajajo aktualni za izražanje sodobnih problemov, dilem in družbenih okoliščin še danes.⁴ Ugotovitve iz korpusov so nato primerjane s stanjem v obstoječih slovarjih, o pri čemer je upoštevano, da je razlika med stanjem v korpusih in stanjem v slovarjih lahko posledica dejanskega jezikovnega razvoja in premikov v jeziku, ki so se zgodili po nastanku slovarjev, ali pa pomanjkljive slovarske obravnave frazemov v slovarjih, ki izhaja predvsem iz nesistematičnega vključevanja in prikaza variant in omejenosti gradiva. Pregledane so bile pojavitve izhodiščnih frazemov in njihove prenovitve, ustaljenost variante se je dokazovala predvsem s pogostostjo rabe, prisotnostjo uvajalnih sredstev in neprenovitvenim učinkom v besedilu. Ker je za uspešno prenovitev bistveno, da naslovnik izhodiščni frazem pozna, se postavlja vprašanje, ali so prenovitvam bolj podvrženi frazemi, ki so tudi sicer (v svoji izhodiščni obliki) pogostejši.

---

1 Članek je razširjena verzija konferenčnega prispevka Trivunović, 2020.

2 V diahronem raziskovanju se je izkazalo nujno ločevanje biblijskih (frazemi, ki so bili prevzeti v slovenski knjižni jezik iz jezikov biblijskih predlog kot že izoblikovane frazeološke enote) in izbiblijskih frazemov (frazemi, ki so svojo stalnost in/ali preneseni pomen dobili šele s procesom frazeologizacije v slovenskem jeziku) (Trivunović, 2019, str. 50–51), vendar je za to raziskavo to zanemarljivo. Zapis »(iz)biblijski« zajema oba tipa frazemov: tako biblijske (*Oko za oko, zob za zob*) kot izbiblijske frazeme (vsi ostali), ki so obravnavani v prispevku.

3 Redki zadetki v korpusih iz starejših besedil zato v raziskavo niso bili vključeni (npr. v korpusu *slWaC* najdemo tudi primer: *Bogu, kar je božjega, cesarju, kar je cesarjevega in narodu, kar je narodovega*, ki je iz časopisa *Novice gospodarskih, obrtniških in narodnih stvari* iz leta 1882).

4 O specifikah razvoja (iz)biblijskih frazemov v slovenskem jeziku predvsem o izgubljanju verske konotacije z ustaljenimi sestavinskimi variantami, kjer so besede iz verskega diskurza nadomeščene z versko nezaznamovanimi besedami, gl. Trivunović, 2020.

2 FRAZEOLŠKA VARIATNOST V TEORIJI IN LEKSIKOGRAFIJI

Stalnost oziroma ustaljenost frazemov pomeni predvsem to, da so frazemi del tvorčevega mentalnega leksikona kot celota in niso tvorjeni sproti. Vendar prav zaradi obstoja različnih variant in modifikacij ne moremo govoriti o popolnem priklicu iz spomina. Ob uporabi v konkretnem besedilu se frazemi namreč obnašajo podobno kot druge besedne zveze: večinoma se pregibajo, vse sestavine niso vedno skupaj in z izjemo določenih (predvidljivih) omejitev podlegajo običajnim pretvorbam (Jakop, 2006, str. 31). Ugotavlja se tudi, da govorci nekatere tipe variant in modifikacij procesirajo podobno kot osnovno obliko, branje in razumevanje jim ne vzame več časa (Geeraert idr., 2017, str. 88). To kaže, da govorci frazemov ne razumevajo in obravnavajo bistveno drugače od dobesednega jezika (Geeraert idr., 2017, str. 88).

Variantnost je stalnosti nasproten pojem, ki »opozarja na lastnost večbesednih leksikalnih enot, da v okviru bolj ali manj omejene možnosti zamenjav sestavnih elementov in parafraz (še vedno) zastopajo eno samo leksikalno enoto« (Gantar, 2007, str. 80). Variante so torej pretežno pogoste in ustaljene zamenjave, ki na pomen frazema ne vplivajo, zato ne moremo govoriti o dveh različnih frazemih,⁵ se pa variante istega frazema med seboj lahko razlikujejo v stilni zaznamovanosti in v tipu besedila, za katerega so značilne (Gantar, 2007, str. 230–233). Vendar pa so med frazemi zelo velike razlike, nekateri dopuščajo le malo variant in modifikacij, drugi pa bistveno več (Geeraert idr., 2017, str. 88). Število variant za posamezen frazem ni neomejeno, variante tudi niso poljubne, večinoma so vzete iz omejenega nabora leksemov. Večje število frazemov dopušča dokaj odprte vzorce, ki bi jih po intuiciji opredelili kot stalne. Leksemi teh variant so si pomensko blizu, pomen frazema ostaja enak, vendar so dejanske besede, s katerimi je realiziran frazeološki pomen, drugačne (Hanks idr., 2017, str. 95).

S pojmom stalnosti je povezan pojem ustaljene zgradbe frazema, ki zajema omejitve v izbiri sestavin, njihovi razporeditvi in razmerju med njimi, vendar se predvideva in upošteva tudi določeno mero variantnosti in (omejeno) pretvorbenost (Jakop, 2006, str. 35). Ker ima le malo frazemov popolnoma ustaljeno zgradbo, se raje govori o relativni ustaljenosti zgradbe frazemov, ki

---

5 E. Kržišnik (2004, str. 205) poleg vidika ohranjanja pomena izpostavlja tudi, da imajo variante del skupnih sestavin in enako skladiščno vlogo.

je razrahljana s sestavinskimi variantami in pretvorbnimi možnostmi zaradi rabe frazema v določenem besedilu. Kljub temu ima vsak frazem osnovno, invariantno obliko (Jakop, 2006, str. 40). Zaradi različnih realizacij frazema pa ostajata določanje te invariantne oblike in ugotavljanje stalnega jedra frazema najtežji nalogi frazeologije (Gantar, 2001, str. 214), zato je tudi leksikografska obravnava frazeoloških enot izjemno zahtevno delo (Jakop, 2014). Identifikacija slovarske oblike je vedno vsaj deloma subjektivna, saj je variantnost stvar interpretacije raziskovalca (Moon, 1996, str. 252).

2.1 Pomen korpusov za raziskovanje frazeoloških variant in njihov slovarski prikaz

Sodobna frazeologija vse bolj izpostavlja, da frazemi niso tako trdne enote, kot jih prikazuje tradicionalna leksikografija (npr. Kržišnik, 1996, str. 133; Moon, 1996, str. 246; Gantar, 2003, str. 212; Jesenšek in Ulčnik, 2014, str. 282; Geeraert idr., 2017, str. 87; Hanks idr., 2017, str. 95; Meterc, 2019, str. 34–35). Predvsem z uporabo korpusnega pristopa se je namreč pokazalo, da so frazemi veliko bolj nestabilni, saj korpusno gradivo izkazuje veliko raznolikost in spremenljivost teh jezikovnih enot (Jakop, 2014; Jesenšek in Ulčnik, 2014, str. 282). V sodobnem pojmovanju je variantnost frazemov razumljena kot njihova inherentna lastnost in ne kot napaka (Jesenšek in Ulčnik, 2014, str. 285). Ustaljenost sicer še vedno velja za ključno lastnost frazemov, vendar dejanska raba kaže na večjo svobodo pri izbiri posameznih sestavin frazema, »kar postavlja pod vprašaj ne samo do sedaj registrirano in uslovarjeno slovensko frazeologijo, pač pa tudi pojem frazemske stabilnosti in ustaljenosti sploh.« (Gantar, 2003, str. 212; prim. tudi Gantar, 2007, str. 99–101)

Stanje in prikaz frazeologije v slovenskih slovarjih sta dolgo bila nezadovoljiva,⁶ saj so kljub teoretično dobro opredeljeni tipologiji variant v mnogih slovarjih in zbirkah izpostavljene le naključne variante, nekatere variante v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* (v nadaljevanju: *SSKJ*) pa verjetno niso bile relevantne niti v času nastanka slovarja (Meterc, 2019, str. 33–34;

---

6 Tudi tuji raziskovalci opozarjajo, da korpusi kažejo na veliko variantnost, ki v slovarjih in teoriji ni predstavljena v ustreznem obsegu. Uskladiti zahteve teoretičnih spoznanj, slovarskih načel in korpusnih podatkov je ena izmed težjih nalog slovarskega prikaza frazemov (Moon, 1996, str. 245). Dejstvo je, da so frazemi vedno zahtevni za slovarsko obravnavo (Moon, 1996, str. 254).

prim. tudi Jakop, 2014; Gantar, 2006, str. 152). Nesistematičnost obravnave frazeološkega gradiva v *SSKJ* je eden od razlogov, da med uslovarjenimi variantami in stanjem v korpusih pogosto prihaja do velikih razlik (Meterc, 2017, str. 89; Gantar, 2007, str. 33), slovarju se pozna tudi omejenost v gradivu, saj se opira predvsem na leposlovje in pisna besedila iz 1. polovice 20. stoletja, kar pomeni, da v njem ni zajeta živa, novejša frazeologija (Jakop, 2014). Vendar je treba poudariti, da nekatere razlike izvirajo iz dejanskih sprememb v jeziku in frazeologiji, ki so nastale po izidu slovarja (Jesenšek in Ulčnik, 2014, str. 284; Meterc, 2017, str. 216).

Pri preučevanju frazeologije so postali nepogrešljivi korpusi, saj velika količina avtentičnih besedil povečuje verodostojnost raziskav (Gantar, 2007, str. 22–23); zlasti so pomembni pri »ugotavljanju regularnosti pretvorbenih procesov in variantnosti« (Gantar, 2006, str. 154), ki je skupaj s frazeološkimi prenovitvami osrednja tema prispevka. Korpusne analize omogočajo, da se z raziskovanjem dejanskih besedil opazuje in beleži tako regularno jezikovno rabo kot tudi ustvarjalno in nepričakovano (Justin idr., 2015, str. 33). Elektronski korpusi zagotavljajo podrobne in sistematične analize variantnosti, ki ne prinašajo le pregleda nad različnimi variantami določenega frazema, temveč tudi ugotavljanje pogostnostnega razmerja med njimi (Meterc, 2019, str. 37). Njihova uporaba je nujna tudi v sodobni leksikografski praksi, saj sta le tako zagotovljeni konsistentnost in zanesljivost informacij v slovarju (Gantar, 2014). Slovarji, ki so nastali na podlagi korpusne analize, z večjo zanesljivostjo ugotavljajo pomene leksikalnih elementov in njihovo pogostost, novo težo so s korpusi dobili tudi zgledi rabe (Gantar, 2006, str. 155). Ker frazeologija ni vezana le na pisna knjižna besedila, ki bi jih pokrival en referenčni korpus, je pri poglobljenih analizah frazemov in variantnosti nujno vključiti več različnih korpusov (Meterc, 2019, str. 35–36).

Novosti in izboljšave pri slovarski obravnavi frazemov pa niso le posledica razvoja frazeologije kot vede, uporabe korpusnega pristopa in drugih virov, temveč je pomemben dejavnik tudi dejstvo, da novejši slovarji izhajajo v digitalnem okolju, kjer ni prostorskih omejitev, zato je mogoče navajanje več ali vseh variantnih možnosti in njihovo komentiranje (Jesenšek in Ulčnik, 2014, str. 285). To velja tudi za tretjo izdajo *Slovarja slovenskega knjižnega jezika* (v nadaljevanju: *eSSKJ*), ki z empirično preverjenimi podatki o frazemih

in njihovih variantah (Meterc, 2019, str. 34) izboljšuje pomanjkljivo stanje frazeologije v slovarjih slovenščine. eSSKJ, kot je pričakovano za splošne slovarje, navaja najpogostejše oziroma najrelevantnejše variante, specializirani frazeološki in/ali paremiološki slovarji pa naj bi prikazovali tudi redkejša variante (Meterc, 2019, str. 34; prim. tudi Moon, 1996, str. 253). Kljub vsemu pri slovarski obravnavi frazemov še vedno prihaja do dilem, kje je meja med variantami enega frazema in kdaj že lahko govorimo o samostojnih enotah (Gantar, 2007, str. 100). Ker ta meja ni vedno nedvoumno določljiva in ker je v frazeologiji več različnih pristopov in pojmovanj variantnosti, ni neobičajno, da različni slovarji mejo postavljajo različno. Tako se lahko skupino variant razume in v slovarju prikaže kot več različnih frazemov ali pa kot variante enega frazema, med njimi pa ni ostre meje, tudi teoretična spoznanja še zdaleč niso jasna (Moon, 1996, str. 253). Pogosto so v slovaropisni praksi variante obravnavane kot samostojni frazemi, če se zelo razlikujejo v sestavinah (Moon, 1996, str. 253).

Vendar ima tudi korpusni pristop svoje omejitve in pomanjkljivosti. Omejevanje zgolj na korpusno metodologijo je lahko problematično, zato je pomembno pritegniti več obstoječih virov. Zgolj velika pogostost določenega pojava v korpusu namreč ni zadosten kriterij za ugotavljanje splošnega poznavanja in razširjenosti v vsakdanji rabi (Jesenšek in Ulčnik, 2014, str. 281), poleg tega je ključnega pomena tudi sprotno nadgrajevanje jezikovnih orodij in korpusov (Gantar, 2014; Jakop, 2014). Frazeolog se pri analizi variantnosti z uporabo korpusa ne sme zanašati le na lastno jezikovno intuicijo in tudi ne le na eno iskalno metodo, saj bi s tem zaobjel le del variant. Korpusne raziskave frazemov zahtevajo določeno mero zavedanja o variantnosti analiziranih enot, sicer bo zunaj iskanja ostalo več relevantnih pojavitev, zato je potrebna primerna stopnja odprtosti iskanja. Do določene mere lahko pomagajo korpusna orodja, vendar ne vedno (Moon, 1996, str. 252), zato je bistveno uporabiti različne korpusne metode, poleg tega se vse bolj poudarja vključevanje anketiranja rojenih govorcev, saj lahko med korpusnimi podatki in rezultati anket prihaja do pomembnih razlik (Meterc, 2019, str. 42–43; prim. tudi Kržišnik, 1996, str. 136–137). Eden od razlogov za to razhajanje je dejstvo, da je veliko frazemov pogosteje rabljenih v govornem sporazumevanju kot pisnem, hkrati pa nimamo dovolj velikega korpusa, kjer bi lahko preverili govorno

rabo (Meterc, 2017, str. 186). Še posebej je pridobivanje frazeološkega gradiva iz različnih virov pomembno za temeljni splošni slovar (Kržišnik in Jakop, 2015, str. 419). Zato avtorji *eSSKJ* pri reševanju frazeoloških dilem korpusni pristop dopolnjujejo z drugimi viri: »Težave, ki se pojavljajo ob korpusni analizi frazeoloških enot v skrajnih frekvenčnih legah in v povezavi s specifičnimi lastnostmi korpusa, rešujemo z vzporedno analizo sekundarnih jezikovnih virov, npr. slovarjev, spletnih portalov, jezikovnih svetovalnic, anketiranja jezikovnih uporabnikov.« (Gliha Komac idr., 2016, str. 26). Predvsem pri daljših enotah, kot so pregovori in reki, je poseganje po sociolingvističnih podatkih o poznanosti enot med govorcei nujnejše, saj korpusna orodja pogosto niso dovolj učinkovita za daljše ustaljene enote, hkrati pa gre pri teh enotah tudi za večjo stopnjo kombinatorike (Gliha Komac idr., 2016, str. 26).

2.2 Frazeološke variante in modifikacije

Bistveno je ločevati med različnimi pojmi: izhodiščna oblika, oblike rabe, normirane variante in modificirane besedilne rabe. Izhodiščno obliko tvorijo vrsta in zaporedje sestavin, njihovo minimalno število in razmerje med njimi (Kržišnik, 1996, str. 133, po Čermák, 1985, str. 184). Oblike rabe vključujejo oblikoslovne prilagoditve in dopustne pretvorbe (Kržišnik, 1996, str. 133–134). Celostne pretvorbe frazemov zajemajo celotno skladenjsko strukturo frazema, s čimer se spremeni njegova skladenjska vloga, vendar pa je frazeološki pomen pri tem ohranjen. Celovite pretvorbe so potrpnjenje, poziraljenje in posamostaljenje (Kržišnik, 2018, str. 38). Od izhodiščne oblike je treba ločiti normirane variante, ki so v jeziku ustaljene, med seboj so lahko enakovredne ali stilno zaznamovane. Od variant ločeni pojav je modificirana raba, ki je za razliko od variant neustaljena, modifikacije pa so lahko prenovitvene ali neprenovitvene. Neprenovitvene modifikacije so nefunkcionalne spremembe in so z vidika normirane stalnosti neke vrste napake (Kržišnik, 1996, str. 133–134). Delitev modifikacij na prenovitvene in neprenovitvene je upravičena z različnim učinkovanjem v besedilu. Pri neprenovitveni modifikaciji se realizira samo frazeološki pomen zveze, pri prenovitvi pa vedno pride do interakcije med pomenom frazeološke in proste besedne zveze, to razmerje pa je odvisno od konkretne besedilne uresničitve in je lahko vsakokrat različno (Kržišnik, 2006, str. 269).

Prenovitvene modifikacije se tako od neprenovitvenih ločijo po besedilni vlogi. »Prenovitve so namerne in sobesedilno pogojene spremembe pomena in/ali oblike frazeologemov« (Kržišnik, 1990, str. 399; prim. tudi Kržišnik, 1987; Kržišnik, 1996; Kržišnik, 2006). Vezane so na konkreten kontekst oziroma situacijo, v kateri jih avtor tvori, zato za razliko od izhodiščnega frazema obstajajo le na besedilni ravni, ne pa tudi na jezikovni (Kržišnik, 1990, str. 401). Prenovitve so v besedilu stilno opazne, pogosto postanejo aktualni pomenski prenosi, ki so v frazemu postali že bolj ali manj prikriti (Kržišnik, 1996, str. 140–141, po Pogorelec, 1976), nov učinek je lahko dosežen s »podobesedenjem« prenesenega pomena (Gantar, 2007, str. 243), velikokrat se nanašajo na aktualne družbene, politične ali osebne dogodke (Justin idr., 2015, str. 37). Prenovitve niso oblikovane le za poimenovalne potrebe, temveč predvsem z namenom učinkovati, prepričati, vrednotiti oziroma doseči nov pomen ali stilni učinek (Gantar, 2007, str. 241).

Čeprav se prenovitve kot jezikovne inovacije pojavljajo na vseh jezikovnih ravneh (prim. Kržišnik, 2006, str. 265–266), so zelo pogoste prav pri frazemih zaradi večestavinskosti, ki v primerjavi z besedo omogoča več možnosti za izrabo semantične potence, in zaradi visoke stopnje prepoznavnosti frazemov (Kržišnik, 2006, str. 266). Predpogoj za prenovitve je tako ustaljenost jezikovnih enot, frazemi pa se zdijo posebej primerni za kreativno jezikovno rabo tudi zaradi prisotnih pomenskih prenosov med sestavinami in pomenom zveze kot celote (Gantar, 2007, str. 230). Čeprav so izbira frazemov za prenovitev in možnosti za prenovitve neomejene (Kržišnik, 2006, str. 271), so nekateri frazemi prenovljeni veliko pogosteje kot drugi, hkrati so tudi nekatere sestavine frazemov bolj podvržene zamenjavi kot druge, a hipotetično je možna prenovitev vsake sestavine kateregakoli frazema (Meterc, 2016, str. 125).

Ali bo prenovitev uspešna ali ne, ni toliko odvisno od tipa prenovitve kot od tega, kako je vzpostavljeno pomensko razmerje med izhodiščnim frazemom in prenovitvijo, ter od umeščenosti prenovitve v kontekst in funkcioniranja v njem (Kržišnik, 1990, str. 418). Da naslovnik prepozna modifikacijo in da je ta uspešna, morata biti izpolnjena vsaj dva pogoja: naslovnik mora poznati in razumeti izhodiščni frazem ter vsaj intuitivno poznati postopek tvorjenja jezikovnih inovacij (Kržišnik, 2006, str. 262–263). Med pomenom prenovitve in pomenom izhodiščnega frazema mora biti vzpostavljeno razvidno razmerje,

za uspešno prenovitev je bistveno ustvarjanje napetosti med obema pomenoma (Kržišnik, 1990, str. 401).

Kljub jasno zastavljeni tipologiji in terminologiji je pomembno zavedanje, da je vsako postavljanje mej umetno, saj je jezik kontinuum z mnogimi mejnimi primeri (prim. Meterc, 2019, str. 37). Frazeološke variante so področje, kjer korpusno gradivo narekuje ponovni premislek o slovarski predstavitvi frazemov. Leksikografi in leksikologi se morajo prilagoditi in sprejeti dejstvo, da se jezikovnih pojavov vedno ne da kategorizirati v jasne skupine ter da morajo razviti nove pristope, ki bodo to predstavili na primeren način, ki ne bo zavajal uporabnikov. Korpusno gradivo tako narekuje potrebo po novem definiranju določenih jezikovnih enot z bolj ohlapno zastavljenimi skupinami (Moon, 1996, str. 254). Ločevanje med različnimi tipi pojavitev in razvrščanje zgledov iz avtentičnih besedil je tudi ob jasnih definicijah jezikovnih pojmov pogosto zahtevno ali celo nemogoče. Še posebej težavno je ločevanje med variantami in neprenovitvenimi modifikacijami (Kržišnik, 1996, str. 134). Čeprav je neprenovitvena modifikacija neke vrste napaka, to ne privede vedno do razpada frazeološkega pomena, predvsem zaradi uveljavljanja t. i. potencialne norme, znotraj katere se gibljeta naslovnik in tvorec besedila ter je hkrati tudi vzrok na nastalo napako (Kržišnik, 1996, str. 146–149). Poleg tega lahko neprenovitvene modifikacije napovedujejo tudi nove variante in spremembo norme (Kržišnik, 2006, str. 262–264). Dokumentiranih je več frazemov, ki so bili prvotno nenormativne napake oziroma modifikacije, a so se z rabo toliko ustalile, da so bile sprejete v slovar kot variante (Kržišnik, 1996, str. 137). Podobno lahko z diahronega vidika tudi prenovitev postane ustaljena varianta ali nov frazem (Kržišnik, 1996, str. 137, 141–142; Justin idr., 2015, str. 36).

3 IZBOR FRAZEMOV IN METODOLOGIJA

3.1 Izbor frazemov

V raziskavo je vključenih sedem (iz)biblijskih frazemov⁷ (šest pregovorov, ki so spodaj zapisani z veliko začetnico, in en glagolski frazem, ki je zapisan z

---

⁷ Zamejitev frazeologije in enot, ki jih preučuje, ni enotna; problematika obsega in (delnega) prekrivanja frazeologije in paremiologije je natančno obravnavana npr. v Meterc, 2017, str. 23–29. V tem prispevku je termin frazem rabljen v širšem smislu in zajema tudi pregovore in reke.

malo začetnico). Izhodiščne oblike vseh frazemov so v tem prispevku vseskozi zapisane tako, kot so predstavljene v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika, druga izdaja* (v nadaljevanju: *SSKJ2*),⁸ saj je to edini uporabljeni slovarski vir, ki obravnava vse frazeme. V raziskavo je bil vključen tudi *Slovar slovenskih frazemov* (v nadaljevanju: *SSF*), v katerega pa so vključeni le nekateri od izbranih frazemov.⁹ Ker je za uspešno prenovitev bistveno poznavanje izhodiščnega frazema, so bili štiri frazemi (*Oko za oko, zob za zob; Dajte cesarju, kar je cesarjevega, in Bogu, kar je božjega; Kdor je brez greha, naj prvi vrže kamen vanjo; Beseda je meso postala*) izbrani s seznama najbolj poznanih in pogostih slovenskih pregovorov in sorodnih paremij (Meterc, 2017, str. 237–259). Ostali trije frazemi (*Človek obrača, Bog obrne; Duh je sicer voljan, ali meso je slabo; metati bisere svinjam*) so bili izbrani glede na lastno jezikovno kompetenco (poznavanje in predvidevanje pogostosti) z obsežnega seznama različnih biblijskih stalnih besednih zvez (Galer, 2001, str. 56–82). Ker je analiziran zelo ozek in specifičen nabor frazemov, je pri posploševanju ugotovitev treba biti previden.

3.2 Uporabljeni korpusi

Za ugotavljanje, v katerih primerih gre za ustaljeno variantnost in v katerih za neprenovitvene modifikacije, kjer frazeološki pomen ne razpade zaradi uveljavljanja potencialne norme, je ključnega pomena količina in raznovrstnost gradiva, ki jo imamo na voljo. Da bi bilo umeščanje pojavitev v zastavljene skupine zanesljivejše, so bili v raziskavo vključeni trije korpusi, ki prinašajo različne tipe besedil. To, katera besedila imajo na jezikovni razvoj največji vpliv, se je skozi desetletja spreminjalo. V devetdesetih letih so bila zelo vplivna publicistična besedila, radio in televizija, saj so dosegli veliko število naslovnikov. Zanje je značilen vdor prvin govornega jezika in rahljanje norme, za doseganje želenega učinka pogosto izrabljajo prenovitve frazemov. Pred

---

8 Razlika v zapisu izhodiščne oblike v primerjavi s *SSKJ2* je le v sestavini *bog/Bog*, ki je v slovarju v vseh primerih zapisana z malo, tukaj pa se uporablja zapis z veliko začetnico. V uporabljenih korpusih se pojavljata oba zapisa, a prevladuje zapis z veliko. Tudi drugi raziskovalci opozarjajo na pravopisno variantnost (prim. Meterc, 2017). Glede na biblijski izvor frazemov se zdi utemeljen zapis z veliko začetnico.

9 Novi *eSSKJ* ne vsebuje nobenega od analiziranih frazemov in zato ni vključen v to raziskavo. Podobno tudi *Slovar pregovorov in sorodnih paremioloških izrazov* (Meterc, 2020–) v prvem prirastku ne prinaša nobenega od obravnavanih frazemov.

tem so bila vplivna in normotvorna predvsem umetnostna besedila, ki imajo danes bistveno manjši vpliv zaradi majhnega kroga naslovnikov (Kržišnik, 1996, str. 138–139). V sodobnem času je opazen velik pomen spletnih besedil, povečuje se vpliv družbenih omrežij, za katere je značilen bistveno drugačen jezik od pisnega standarda (Fišer idr., 2016, str. 67–68). Sodobnejše raziskave kažejo, da so frazemi zelo pogosti v tipično spletnih besedilih, vendar je v tem tipu besedil bistveno več neopredeljivih primerov, saj zanje (predvsem tvite in spletne komentarje) velja kratkost in specifičnost izražanja (Justin idr., 2015, str. 34–35). Ker je frazeologija vezana predvsem na neformalne govorne položaje in nestrokovna besedila (Gantar, 2001, str. 212), predvidevam, da bodo v spletnih besedilih frazemi in njihove prenovitve pogostejše kot v znanstvenih besedilih in leposlovju (prim. tudi Kržišnik-Kolšek, 1988 v Gantar, 2007, str. 241–242). Kot relevantne za frazeološke raziskave se poleg *Gigafide* kot največjega referenčnega korpusa pogosto izpostavlja korpuse spletnih besedil (*slWaC*), korpuse, ki zajemajo slovenske tvite in druga družbena omrežja (*Janes*), korpuse govorjenega jezika ter druge specializirane korpuse (Meterc, 2019, str. 37; Gantar, 2014). Zato so bili za to raziskavo uporabljeni trije prej omenjeni korpusi: *Gigafida 2.0*, *slWaC* in *Janes*,¹⁰ za iskanje je bilo uporabljeno orodje noSketch Engine infrastrukture CLARIN.SI.¹¹ Vsa iskanja so bila izvedena v vseh treh korpusih.

*Gigafida 2.0*¹² je referenčni korpus standardne slovenščine, saj so bila iz prejšnje različice korpusa odstranjena besedila z nestandardnimi jezikovnimi značilnostmi. V primerjavi s prejšnjo različico vsebuje večji delež leposlovnih in šolskih besedil, dodanih je tudi več besedil spletnih besedilodajalcev z večjo produkcijo (npr. novičarski portali, dnevni časopisi). Največji delež besedil v korpusu predstavljajo časopisi (47,8 %), sledijo spletna besedila (28,0 %), revije (16,5 %), stvarna besedila (3,8 %) in leposlovje (3,5 %). Besedila drugih tipov predstavljajo le 0,3 % (Krek idr., 2019, str. 1–7; prim. tudi Krek idr., 2016). Korpus vsebuje 1.333.360.653 pojavnic in je največji od uporabljenih korpusov.

¹⁰ Raziskava ni zajela govorjenega jezika.

¹¹ <https://www.clarin.si/noske/index.html>

¹² https://www.clarin.si/noske/run.cgi/corp_info?corpname=gfida20_dedup&struct_attr_stats=1

*slWaC*¹³ je korpus slovenskega spleta. V prvo različico korpusa so bila vključena besedila samo z domene.si, v novejšo različico pa so vključene tudi spletne strani drugih domen (Erjavec in Ljubešič, 2014, str. 50). Korpus vsebuje 895.903.321 pojavnic.

Korpus *Janes*¹⁴ sestavljajo besedila slovenskih družbenih omrežij. Najnovejša različica korpusa vsebuje pet zvrsti javno objavljenih uporabniških spletnih vsebin: tvite, forume, komentarje na spletne novice, bloge in komentarje nanje ter uporabniške in pogovorne strani na *Wikipediji* (Fišer idr., 2020, str. 225; prim. tudi Fišer idr., 2016, str. 68–69). Največji je delež tвитov, ki predstavljajo več kot polovico celotnega korpusa, najmanj pa je komentarjev z *Wikipedije* (Fišer idr., 2020, str. 232). Korpus vsebuje 252.904.238 pojavnic.

3.3 Metode iskanja variant

Kot posebej relevantne frazeologi izpostavljajo naslednje metode iskanja (povzeto po Meterc, 2019, str. 38–43): iskanje po dveh sestavinah z izločanjem določenih besed iz okolice, iskanje po domnevno najpogostejših sestavinah, iskanje s kombinacijo dveh sestavin z dodajanjem pozitivnega in negativnega filtra, iskanje s kombinacijami leksikalnih sestavin (problem lahko nastane pri sestavinah istega tematskega polja, saj se lahko pojavljajo v več različnih frazemih) in iskanje po polovicah pregovorov. V primerih izjemno variantnih frazemov, predvsem pri prepletanju skladske in sestavinske variantnosti, je najboljša rešitev kombiniranje različnih metod iskanja, saj nekatera zajejo predvsem sestavinske, druge pa predvsem skladske variante (Meterc, 2019, str.43).

Ker je prenavljanje frazemov kreativen proces z neomejenimi možnostmi, se ne da predvideti vseh možnih prenovitev. V raziskavi so obravnavani le naslednji tipi prenovitev, drugi tipi prenovitev, ki tem vzorcem ne sledijo (npr. *Kdor še nikoli ni nič privatnega stiskal v službi, naj prvi vrže printer vame*)¹⁵, niso obravnavani.

13 https://www.clarin.si/noske/run.cgi/corp_info?corpname=slWaC&struct_attr_stats=1

14 https://www.clarin.si/noske/run.cgi/corp_info?corpname=Janes&struct_attr_stats=1

15 Primeri so predstavljeni tako, kot so zapisani v korpusu, popravljeni so le presledki ob ločilih.

1. *Oko za oko, zob za zob*¹⁶
  - x za x, oko za oko / oko za oko, x za x
  - x za x, zob za zob / zob za zob, x za x
2. *Dajte cesarju, kar je cesarjevega, in Bogu, kar je božjega*
  - dati cesarju, kar je cesarjevega, in (dati) x, kar je x-ovega¹⁷
  - dati Bogu, kar je božjega, in (dati) x, kar je x-ovega
  - dati x, kar je x-ovega
3. *Človek obrača, Bog obrne*
  - človek obrača ...
  - ... Bog obrne
  - x obrača, y obrne
4. *Kdor je brez greha, naj prvi vrže kamen vanjo*
  - ... naj prvi vrže kamen / naj prvi vrže kamen ...
  - kdor je brez greha ... / ... kdor je brez greha
5. *Duh je sicer voljan, ali meso je slabo*
  - duh je voljan ... / ... duh je voljan
  - ... meso je slabo / meso je slabo ...
6. *Beseda je meso postala*
  - beseda je x postala
  - x je meso postal
7. *metati bisere svinjam*
  - metati x svinjam
  - metati bisere x

---

16 Glede na predhodno objavo (Trivunović, 2020) so na novo upoštevani nekateri tipi prenovitev: dodajanje novega dela pred ustaljenim delom (npr. *Tu gre kg za kg, oko za oko* (slWaC)) in tip prenovitev, kjer sta v novem delu dve različni besedi (npr. *Zob za zob, oko za oko ... in rit za povišico* (Janes)).

17 Upoštevani so tudi primeri, kjer se samostalnik in pridevnik ne ujemata oziroma pridevnik ni tvorjen iz samostalnika (npr. *Daj cesarju kar je cesarjevega in državi kar je sosedovega* (slWaC); *Daj bogu, kar je božjega, in Cerkvi, kar je slovenskega* (Gigafida 2.0; podčrtala E.T.)), kar je bilo v predhodni objavi že upoštevano (Trivunović, 2020).

Najprej so bila izvedena ločena iskanja za pojavitve izhodiščnega frazema in prenovitev, vendar se je kasneje pri večjem številu frazemov izkazalo, da je bolje iskati samo po dveh ali treh najmanj variantnih sestavinah ter nato pregledati rezultate in s pomočjo različnih opcij filtriranja rezultatov ločiti pojavitve izhodiščnega frazema od prenovitev. Za ponazoritev vzemimo frazem *Oko za oko, zob za zob*. Za iskanje prenovitev sta bili izvedeni dve iskanji, ki sta zajeli nadaljevanje dela *oko za oko* (prvo iskanje) oziroma *zob za zob* (drugo iskanje). Iskanje ni zajelo izhodiščnega frazema, temveč samo prenovitve, ki nadaljujejo vzorec in kjer se v prenovljenem delu dvakrat pojavi enaka beseda. Z iskalnimi pogoji so bile izločene že uslovarjene variante s samostalniki *oko*, *zob* in *glava* v drugem delu.

1. [lemma_lc="oko"] [word="za"] [lemma_lc="oko"] []{0,2} 1:[tag="S.*" & lemma_lc!="oko" & lemma_lc!="zob" & lemma_lc!="glava"] [word="za"] 2:[tag="S.*" & lemma_lc!="oko" & lemma_lc!="zob" & lemma_lc!="glava"] & 1.lemma_lc=2.lemma_lc
2. [lemma_lc="zob"] [word="za"] [lemma_lc="zob"] []{0,2} 1:[tag="S.*" & lemma_lc!="oko" & lemma_lc!="zob" & lemma_lc!="glava"] [word="za"] 2:[tag="S.*" & lemma_lc!="oko" & lemma_lc!="zob" & lemma_lc!="glava"] & 1. lemma_lc =2. lemma_lc

Za iskanje pojavitve izhodiščnega frazema sta bili prav tako izvedeni dve iskanji: [word="oko"] [word="za"] [word="oko"] in [word="zob"] [word="za"] [word="zob"]. Pri drugem iskanju so bili iz okolice izločeni zadetki z besedo *oko*, saj je te primere zajelo že prvo iskanje. Iz zadetkov so bile izločene že prej zabeležene prenovitve in nefrazeološke pojavitve zveze, hkrati pa so bile izpisane prenovitve, ki jih iskanje prenovitev ni zajelo, a ustrezajo tipom, ki so predmet raziskave. To so primeri, kjer se v prenovljenem delu ne pojavi samostalnik, temveč beseda pripada drugi besedni vrsti (npr. *zob za zob oko za oko prav za prav (Janes)*), primeri z več kot samo za med besedama (npr. *oko za oko, zob za zob, šnops za še en šnops (Janes)*) ter dodatno še primeri, kjer je prenovljeni del pred ustaljenim delom frazema (npr. *Udarec za udarec, oko za oko (Gigafida 2.0)*), in primeri, kjer sta v prenovljenem delu dve različni besedi (npr. *zob za zob, oko za oko. Denar za trpljenje, bi dodali danes (Gigafida 2.0)*).

Za zelo učinkovito se izkazalo tudi iskanje po na novo odkritih polovicah pregovorov v kombinaciji z izločanjem ali dodajanjem besed v okolici. Ta metoda

je bila še posebej relevantna pri frazemu *Kdor je brez greha, naj prvi vrže kamen vanjo*, saj se je prvi del frazema izkazal za bistveno bolj variantnega, kot se je predvidevalo. Drugi del frazema je glede na pregledano korpusno gradivo manj varianten, najbolj trdno so povezane sestavine *prvi*, *vreči* in *kamen*. Z iskanjem po teh treh sestavinah sem nato preverjala variantnost prvega dela, ki izkazuje sestavinsko variantnost z besedami besednih družin *greh*, *kriv* in *nedolžen*, hkrati so variante tega dela strukturno zelo različne, pogoste so tudi razne pretvorbe. Najpogosteje se pojavljajo: *kdor je brez greha* (in pretvorba: *tisti, ki je brez greha*), *kdor (nič) ne greši, kdor (še) ni grešil, kdor ni kriv, kdor je brez krivde* (in pretvorba: *ta, ki je brez krivde*), *kdor je nedolžen* (in pretvorba: *tisti, ki je nedolžen*). Izpisu različnih variant prvega dela so sledila iskanja po novo odkritih polovicah ali sestavinah novo odkritih polovic z namenom hkrati zajeti čim več zgledeov prenovitev in morebitnih variant drugega dela.

Proces iskanja je bil podoben za vse frazeme, pogosto je zahteval veliko iznajdljivosti, nekaterim naključno najdenim primerom je sledilo popravljanje iskalnih pogojev, pogosto v smer večje odprtosti, dopuščanja več prostih mest ter odstopov od pravopisne in frazeološke norme. Predvsem je bilo težavno predvidevati, koliko prostih mest naj se pusti v zapisu in med katerimi sestavinami, saj se sestavine frazemov ne pojavljajo vedno skupaj (npr. *Besede iz Avstralije so meso postale (Gigafida 2.0)*). Tako so se za učinkovitejša pogosto izkazala bolj odprta iskanja, npr. iskanje [lemma="biser"] [{}0,2] [lemma="svinja"] je prineslo več relevantnih zadetkov kot [lemma="metati"] [lemma="biser"] [lemma="svinja"], saj je poleg predvidevanja potencialnih mest med sestavinami frazema zajelo tudi glagolske variante.

Za iskanje po korpusih ni zanemarljiv pravopisni vidik. Prvo za to raziskavo relevantno pravopisno vprašanje so ločila: opuščanje ločil oziroma redkeje dodajanje in nadomeščanje enega ločila z drugim (npr. vezaj namesto pogostejše vejice) (prim. Jesenšek in Ulčnik, 2014, str. 282–285). Predvsem za objave na družbenih omrežjih je značilno, da pogosto odstopajo od norme, zato so bila iskanja zastavljena tako, da so zajela zapise z različnimi ločili in tudi brez njih. Izhodiščni frazemi in njihove prenovitve se brez vejic pojavljajo v vseh treh korpusih v različnih tipih besedil, npr. *Cesarju kar je cesarjevega (Gigafida 2.0, publicistično besedilo)*; *Kaj ti drugega preostane kot oko za oko zob za zob (slWaC, spletno besedilo)*; *Dal je cesarju kar je cesarjevega in cestarju*

kar je cestarjevega (Janes, spletno besedilo). Redkeje se namesto vejice pojavi drugo ločilo, npr. vezaj (*človek obrača - trg obrne* (Janes)) ali tri pike (*zob za zob ... oko za oko ... rit pa za kariero* (Janes)). Kot je bilo že omenjeno, je pri nekaterih frazemih zaznana variantnost v veliki začetnici pri samostalniku *Bog/bog*, zato je bilo treba z iskanjem zajeti obe možnosti zapisa.

V nekaterih primerih je bilo treba določen tip iskanja opustiti, ker se iskalnih pogojev ni dalo oblikovati tako, da bi našli obvladljivo število zadetkov. Tako v raziskavo niso bile vključene prenovitve *x za x*, ki se pojavljajo brez vsaj enega dela izhodiščnega frazema, saj je pojavitev, ki ustrezajo tem pogojem, preveč. Podobno tudi v primeru (*dati*) *x, kar je x-ovega*. Izhodiščni frazem se pojavlja tudi brez glagola *dati*, vendar se je iskanje [lemma="dati"]? [tag="S.*" & lemma_lc!="bog" & lemma_lc!="cesar"] []{0,1} [word="kar"] [word="je"] [tag="P.*"] within <s/> izkazalo za preveč odprto. Zato je bilo iskanje prenovitev omejeno na pojavitve z glagolom *dati* in prenovitve, ki nadaljujejo enega od delov izhodiščnega frazema.

4 REZULTATI

4.1 Neujemanja ustaljenih variant v slovarjih in korpusih

Od obravnavanih frazemov je v slovarjih in literaturi največ variant zabeleženih za frazem *Oko za oko, zob za zob*. *SSKJ2* prinaša sicer le eno varianto frazema, v *SSF* pa so zabeležene naslednje: 1) *oko za oko, zob za zob*; 2) *oko za oko*; 3) *zob za zob*; 4) *zob za zob, glava za glavo* in 5) *glava za glavo*, vendar so nekatere navedene le pri eni iztočnici, nekatere pa pri več: pri iztočnici *oko* sta obravnavani 1) in 2), pri iztočnici *zob* 1), 3) in 4), pri iztočnici *glava* pa samo 5); vse variante niso nikjer zbrane na enem mestu. Takšne nedoslednosti v obravnavi frazeoloških variant v *SSF* so dokaj pogoste (prim. Konicka, 2012, str. 172–175). Poleg naštetih variant je v vseh treh korpusih pogosto tudi zaporedje *Zob za zob, oko za oko*, ki ga *SSF* ne navaja. Meterc (2017, str. 90) temu dodaja še variante s *kri za kri* ter opozarja, da je za ta frazem značilno podaljševanje z ustaljenimi in neustaljenimi sestavinami, kar je povezano z dejstvom, »da je paremija že v izvornem biblijskem odlomku del daljše verige« (Meterc, 2017, str. 90).¹⁸ Po pregledu primerov v vseh treh korpusih bi med ustaljene variante lahko šteli še variante z *življenje za življenje*.

¹⁸ V *Bibliji* (www.biblija.net) se zveza pojavi v štirih odlomkih, od tega trikrat kot del daljše verige: »Če pa se nesreča pripeti, daj življenje za življenje, oko za oko, zob za zob,

Kot je bilo opozorjeno že pri prikazu metodologije, je za frazem *Kdor je brez greha, naj prvi vrže kamen vanjo* značilna bistveno večja variantnost, kot jo prikazujejo slovarji. Že Meterc (2017, str. 247) opozarja, da zaimek *vanjo* ni obvezna sestavina frazema, temveč fakultativna, kar potrjuje tudi pregled primerov v korpusu. Po pregledu primerov v vseh treh korpusih so bile kot ustaljene variante prvega dela upoštevane različice s sestavinami iz besednih družin *greh, kriv* in *nedolžen*.

Frazem *Človek obrača, Bog obrne* je v *SSKJ2* obravnavan samo v obliki *človek obrača, bog obrne*, vendar je pregledano korpusno gradivo pokazalo, da je samostalnik *Bog* pogosto nadomeščen s samostalnikoma *življenje* in *usoda*, redkeje tudi s *čas* v taki meri, da lahko govorimo o ustaljeni variantnosti in ne o modificirani rabi. Da so to že ustaljene variante izhodiščnega frazema, dokazujejo tudi uvajalna sredstva: *kot pravi pregovor »človek obrača, usoda obrne« (Gigafida 2.0); Kako gre že tisti rek ... »Človek obrača, življenje obrne« (Janes; podčrtala E. T.).* V nekaterih primerih se skupaj pojavi več variant, npr. *Pravijo, da človek obrača, življenje ali bog pa obrne (Gigafida 2.0)*. Pogosto je frazem rabljen tudi v množini *ljudje obračajo* ali *ljudje obračamo*. Opazne so različne slogovne uresničitve (prim. Jesenšek in Ulčnik, 2014, str. 284), saj se poleg slogovno nevtralnega izraza *življenje* v korpusu *Janes* pojavi tudi bistveno bolj pogovorna sopomenka *lajf* (npr. *Človek obrača, lajf obrne*), pri več sestavinah je pogost neknjižni zapis (npr. *Človek obrača, živleje obrne; člouk obrača, buh obrne*).

Že v obstoječih slovarskih virih se frazem *Duh je sicer voljan, ali meso je slabo* pojavi v nekoliko različnih variantah: *duh je sicer voljan, ali meso je slabo (SSKJ2)* in *duh je voljan, a meso je slabo (SSF)*, vendar korpusno gradivo kaže še večjo variantnost. Samostalnik *duh* pogosto nadomeščata samostalnika *vo-lja* in *um*. Veznik *sicer* se pojavlja pogosto, a ne vedno. Pridevnik *voljan* je pogosto nadomeščen s pridevniki *močan, dober* in *čvrst*. Od veznikov se pojavijo: *a, ampak, toda, le, samo, ali, pa*. V drugem delu se namesto pridevnika

---

roko za roko, nogo za nogo, opeklino za opeklino, rano za rano, modrico za modrico!« (2 Mz 21,23–25) »Kdor svojemu rojaku prizadene poškodbo, naj mu storijo, kakor je storil: zlom za zlom, oko za oko in zob za zob; kakor je on prizadel človeka, tako naj prizadenejo njega.« (3 Mz 24, 19–20) »Tvoje oko bódi brez usmiljenja: življenje za življenje, oko za oko, zob za zob, roka za roko, noga za nogo!« (5 Mz 19,21) »Slišali ste, da je bilo rečeno: Oko za oko in zob za zob.« (Mt 5,38)

slab pojavita tudi pridevnika *slaboten* in *šibek*. Težko se določi mejo, kaj je ustaljena variantnost in kaj je neprenovitelna modifikacija, saj se variante prepletajo med sabo, zagotovo pa niso prenovitve, saj spremembe niso hotene, v besedilu nimajo prenovitvenega učinka in tudi pomen ostaja nespremenjen.

V *SSKJ2* je frazem *metati bisere svinjam* obravnavan samo v obliki *metati bisere svinjam*, *SSF* pa navaja še pretvorbo z glagolnikom *metanje* in opozarja, da se v tem primeru frazem rabi tudi v krajši obliki *metanje biserov*, torej brez samostalnika *svinja*. Glede na pregledano korpusno gradivo bi kot varianti lahko opredelili pojavitve s predlogoma *pred* in *med*: *metati bisere pred svinje* in *metati bisere med svinje*. Namesto glagola *metati* se po večkrat pojavljajo: *vreči*, *dati*, *dajati*, *trositi*, po enkrat tudi *deliti* in *sipati*, ki nista ustaljeni varianti, temveč neprenovitelni modifikaciji.

Pri frazemih *Dajte cesarju, kar je cesarjevega*, in *Bogu, kar je božjega* in *Beseda je meso postala* v korpusu niso bile potrjene nove ustaljene variante, vendar je opazna velika raznolikost v oblikah rabe. Prvi se tako ne rabi samo v veledniku 2. osebe množine, temveč v različnih oblikah npr. *Naša oblast nas je obvestila, da je čas, da damo cesarju, kar je cesarjevega* (*Gigafida 2.0*); *Daš Bogu kar je božjega, Cesarju, kar je cesarjevega* (*slWaC*); *Naj da Bogu, kar je božjega, in cesarju, kar je cesarjevega* (*Gigafida 2.0*). Drugi frazem se pojavlja v različnih časih in številih (*besede so meso postale, beseda bo meso postala, beseda meso postane*), zanikano (*besede niso meso postale*), poozi-raljeno (*besede, ki so meso postale*) ipd.

Štirje frazemi *Oko za oko, zob za zob*; *Dajte cesarju, kar je cesarjevega*, in *Bogu, kar je božjega*; *Kdor je brez greha, naj prvi vrže kamen vanjo* in *Duh je sicer voljan, ali meso je slabo* se pogosto pojavljajo tudi z obratnim vrstnim redom delov, torej tudi: *Zob za zob, oko za oko*; *Dajte Bogu, kar je božjega, in cesarju, kar je cesarjevega*; *Naj prvi vrže kamen, kdor je brez greha* in *Meso je slabo, a duh je močan*. Na osnovi prvih treh frazemov so se uveljavili tudi krajši frazemi. Pri frazemu *Oko za oko, zob za zob* se pojavlja več krajših frazemov s samo enim delom, pri frazemu *Dajte cesarju, kar je cesarjevega, in Bogu, kar je božjega* se osamosvajata in rabita samostojno oba dela. Iz frazema *Kdor je brez greha, naj prvi vrže kamen vanjo* je nastal glagolski frazem *prvi vreči kamen* s pomenom 'obsojati napake drugih' (npr. *Valič je velik v razumevanju šibkosti in zadržanem opozarjanju na to, da poglejmo vase,*

preden prvi vržemo kamen (*Gigafida 2.0*); Posebno še ker biti »na oblasti« prinaša vse manjši ugled in je v slovenski družbi vse več »pravičnikov«, ki prvi vržejo kamen (*Janes*). Krajšanje frazemov in osamosvajanje posameznih delov je v frazeologiji dokaj pogost pojav, v *SSF* je npr. zabeleženo krajšanje frazema: *umiti si roke (kot Pilat)*. Pri teh frazemih bi bilo smiselno razmisliti o uslovarjenju novonastalih krajših frazemov kot samostojnih izhodiščnih oblik ali vsaj opozoriti na možnost samostojne rabe posameznega dela.

4.2 Mejni primeri

Predvsem pri frazemih *Duh je sicer voljan, a meso je slabo* in *Kdor je brez greha, naj prvi vrže kamen vanjo* je iz zgledov v korpusih težko povsem enoznačno določiti, kaj je že ustaljena variantnost in kaj neprenovitvena modifikacija. Veliko manj je dvoma o tem, v katerih primerih gre za prenovitve, vendar je v nekaterih primerih konteksta premalo, da bi lahko razbrali natančen pomen prenovitve (npr. *želja je vroča, meso je šibko (Janes)*).

Posebej težaven za ločevanje med različnimi tipi pojavitev – tako med ustaljenimi variantami in neprenovitvenimi modifikacijami kot neprenovitvenimi in prenovitvenimi modifikacijami – je frazem *Dajte cesarju, kar je cesarjevega, in Bogu, kar je božjega*, saj večina sestavinskih zamenjav ostaja znotraj pomenskega polja posvetne in cerkvene oblasti, zato tudi konotativni pomen ostaja blizu izhodiščnemu frazemu, poleg tega pogosto zaradi pomanjkanja konteksta ni razvidno, ali gre za hoteno spremembo (prenovitveno modifikacijo), napako (neprenovitveno modifikacijo) ali pa celo za že ustaljeno variantnost. V nadaljevanju so podrobneje predstavljene relevantne pojavitve iz korpusov.

V korpusih se pojavita dve podaljšavi izhodiščnega frazema, tako da ima prenovitev tri dele, pri čemer ena od njiju ostaja znotraj pomenskega polja verske oblasti: *Bogu kar je božjega, cesarju kar je cesarjevega, papežu kar je papeževega (Gigafida 2.0)*, druga pa ne *Vendar, bogu kar je božjega, cesarju, kar je cesarjevega, in kulturi, kar je kulturnega (Gigafida 2.0)*. Prvi so podobne štiri dvodelne prenovitve (*Gigafida 2.0*: 2, *slWaC*: 2), kjer ostaja konotativni pomen skoraj nespremenjen, saj je kljub zamenjavi sestavin ohranjeno razmerje med posvetno oblastjo (*cesar, gospod, gospodar*) in Bogom oziroma cerkveno oblastjo (*Bog, papež*): *daj cesarju, kar je cesarjevega, in papežu, kar je papeževega (Gigafida 2.0)*; *srednjeveške mantre o Bogu, kar*

je božjega, gospodu, kar je gospodovega (slWaC); dati Bogu, kar je božjega, in gospodarju, kar je gospodarjevega (prenovitev se pojavi v dveh korpusih: Gigafida 2.0 in slWaC). Poleg tega se pojavijo še štirje primeri enodelnih zvez (Gigafida 2.0: 2, Janes: 1, slWac: 1), vendar ni mogoče z gotovostjo trditi, ali so to prenovitvene ali neprenovitvene modifikacije ali pa morda že ustaljene variante. Z največjo gotovostjo lahko o neprenovitveni modifikaciji govorimo v primeru tvita, kjer je samostalniki *cesar* nadomeščen s samostalnikom *car*, saj gre za sopomenki s podobnim slušnim vtisom. Drugače je v primerih, kjer je *cesar* nadomeščen z *državo*, *Bog* pa s *papežem*, npr. *Dajo državi kar je državnega* (slWaC); *Dajmo papežu, kar je papeževega* (Gigafida 2.0).

Po definiciji so prenovitve enkratne in namerne tvorbe, vendar se nekatere zveze pojavijo večkrat (predvsem z *država* in *papež*) tako v samostojnih enodelnih zvezah kot v dvodelnih in trodelnih zvezah. V nekaterih kontekstih delujejo prenovitveno (npr. kot tretji del), v nekaterih ne ali pa je konteksta premalo, da bi lahko ugotovili, ali gre za nameren odstop od izhodiščnega frazema ali napako ali morda že za (skoraj) ustaljeno variantnost. V teh primerih gre za odmik v smeri sodobne stvarnosti, predvsem pri pogostem nadomeščanju samostalnika *cesar* s samostalnikom *država*.¹⁹ Za potrebe te raziskave so bile vse zgoraj navedene pojavitve obravnavane kot prenovitve, vendar bi jih lahko obravnavali tudi drugače.

4.3 Primerjava med korpusi

V Tabeli 1 je v prvi vrstici pri vsakem frazemu prikazano približno število pojavitvev izhodiščnega frazema in natančno število prenovitev, ki so bile vključene v raziskavo. V drugi vrstici so prikazane relativne frekvence²⁰ izhodiščnih frazemov in prenovitev v korpusih.

---

19 Tem prenovitvam sta podobni dve pojavitvi, kjer je skupaj navedenih več izrazov, kar bi lahko kazalo na njihovo izenačitev: *daj cesarju kar je cesarjevega in bogu, papežu, kleru kar je božjega* (Gigafida 2.0); *daj cesarju (državi), kar je cesarjevega in bogu, (cerkvi) kar je božjega* (slWaC).

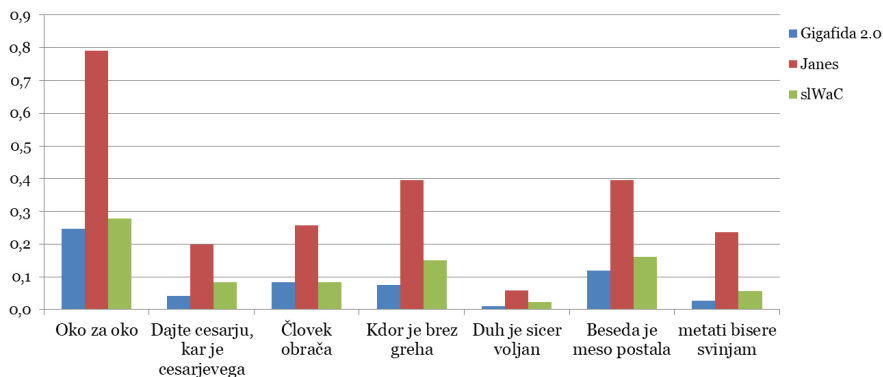
20 Relativna frekvenca pomeni število pojavitvev na milijon pojavnic. Ta podatek omogoča primerjavo med korpusi različnih velikosti.

Tabela 1: Zastopanost izhodiščnih frazemov in prenovitev v korpusih

	Izhodiščni frazem				Prenovitve			
	GF 2.0	Janes	slWaC	Skupaj	GF 2.0	Janes	slWaC	Skupaj
<i>Oko za oko, zob za zob</i>	330	200	250	780	19	13	9	41
	0,2476	0,7905	0,279	0,3143	0,0143	0,0514	0,01	0,2476
<i>Dajte cesarju, kar je cesarjevega, in Bogu, kar je božjega</i>	55	50	75	180	8	4	5	17
	0,0413	0,1976	0,0837	0,0725	0,006	0,0158	0,0056	0,0068
<i>Človek obrača, Bog obrne</i>	110	65	75	250	18	9	12	39
	0,0825	0,2569	0,0837	0,1007	0,0135	0,0356	0,0134	0,0157
<i>Kdor je brez greha, naj prvi vrže kamen vanjo</i>	100	100	135	335	12	36	22	70
	0,075	0,3953	0,1507	0,135	0,009	0,1423	0,0246	0,0282
<i>Duh je sicer voljan, ali meso je slabo</i>	15	15	20	50	1	1	1	3
	0,0113	0,0593	0,0223	0,0201	0,0008	0,004	0,0011	0,0012
<i>Beseda je meso postala</i>	160	100	145	405	25	14	11	50
	0,12	0,3953	0,1618	0,1632	0,0188	0,0553	0,0123	0,0201
<i>metati bisere svinjam</i>	35	60	50	145	2	0	1	3
	0,0263	0,2372	0,0558	0,0584	0,0015	0	0,0011	0,0012
Skupaj po korpusih	805	590	750	2145	85	77	61	223

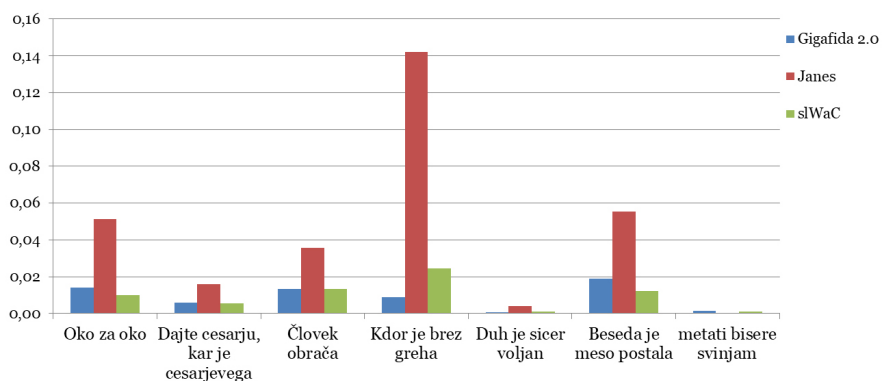
Zanimalo me je, ali obstaja povezava med pogostostjo izhodiščnega frazema in številom prenovitev. Štirje frazemi z največ pojavitvami izhodiščnega frazema (*Oko za oko, zob za zob*; *Beseda je meso postala*; *Kdor je brez greha, naj prvi vrže kamen vanjo*; *Človek obrača, Bog obrne*) imajo največ prenovitev in trije frazemi z najmanj pojavitvami izhodiščnega frazema (*Dajte cesarju, kar je cesarjevega, in Bogu, kar je božjega*; *metati bisere svinjam*; *Duh je sicer voljan, ali meso je slabo*) imajo tudi prenovitev najmanj, vendar so med njimi

pomembne razlike. Za frazem *metati bisere svinjam* je tako približno 100 pojavitev več kot za frazem *Duh je sicer voljan, ali meso je slabo*, prenovitev pa imata oba enako (le 3). Izstopata tudi frazema *Oko za oko, zob za zob* in *Kdor je brez greha, naj prvi vrže kamen vanjo*, kjer bi več prenovitev pričakovali pri prvem, vendar je prenovitev bistveno več pri drugem. Torej le delno drži, da so pogostejši frazemi pogosteje prenovljeni.

Slika 1: Relativne frekvence izhodiščnih frazemov v korpusih.

Če upoštevamo relativne frekvence (Slika 1), so vsi izhodiščni frazemi najpogostejši v korpusu *Janes* in najredkejši v korpusu *Gigafida 2.0*. Razlika v pogostosti je največja pri frazemu *Oko za oko, zob za zob*, najmanjša pa pri frazemu *Duh je sicer voljan, ali meso je slabo*, ki je tudi po številu pojavitev najredkejši.

Slika 2: Relativne frekvence prenovitev v korpusih.

Iz Slike 2 je opazno, da so tudi prenovitve²¹ najpogostejše v korpusu *Janes*. Največja razlika z ostalimi korpusi je pri prenovitvah frazema *Kdor je brez greha, naj prvi vrže kamen vanjo*, najmanjša pa pri prenovitvah frazema *Dajte cesarju, kar je cesarjevega, in Bogu, kar je božjega*. Prenovitve frazema *Človek obrača, Bog obrne* so v korpusih *Gigafida 2.0* in *slWaC* približno enako pogoste. Prenovitve frazemov *Oko za oko, zob za zob; Dajte cesarju, kar je cesarjevega, in Bogu, kar je božjega* in *Beseda je meso postala* so najredkejše v korpusu *slWaC*, prenovitve frazema *Kdor je brez greha, naj prvi vrže kamen vanjo* pa so najredkejše v korpusu *Gigafida 2.0*. Pri prenovitvah tega frazema je presenetljivo, da je tudi številčno prenovitev največ v korpusu *Janes* (36), sledi *slWaC* (22), najmanj prenovitev je v korpusu *Gigafida 2.0* (12). Pri frazemih *Duh je sicer voljan, ali meso je slabo* in *metati bisere svinjam* je prenovitev tako malo, da težko govorimo o razlikah med korpusi.

5 SKLEP

Glavna prednost uporabe treh korpusov je, da je bilo zajetih veliko raznovrstnih primerov iz različnih tipov besedil in diskurzov, saj je za ugotavljanje mej med ustaljenostjo in neustaljenostjo frazeoloških variant poleg velike količine podatkov ključnega pomena tudi heterogenost virov. Če bi za raziskavo uporabili le korpus *Gigafida 2.0* kot največji in referenčni korpus, bi spregledali mnogo relevantnih pojavitev. Kot je pokazala ta raziskava, so spletna besedila zelo bogata s frazemi in frazeološkimi prenovitvami, zato je bila njihova vključitev v analizo ključnega pomena. Samo zelo velik referenčni korpus splošne slovenščine za res kvalitetno jezikoslovno raziskovanje ni dovolj, temveč potrebujemo tudi več specializiranih korpusov.

Za celovitejši odgovor glede razmerja pogostosti izhodiščnega frazema in števila prenovitev bi bilo treba pregledati veliko večje število izvorno in oblikovno raznovrstnih frazemov, saj so bili vključeni le (iz)biblijski frazemi, večinoma pregovori. Na podlagi analiziranih frazemov lahko predpostavko, da se pogosteje prenavljajo frazemi, ki so tudi v svoji izhodiščni obliki pogostejši, potrdimo le delno. Verjetno imajo večji vpliv na prenovitvene možnosti frazema njegove pomenske lastnosti in dejstvo, da so frazemi kolektivne metafore, skupne celotni jezikovni skupnosti, in zato predstavljajo dobro izhodišče za

---

21 Za natančen prikaz in analizo prenovitev po frazemih gl. Trivunović, 2020.

tvorbo novih metafor (prim. Justin idr., 2015, str. 37). Predvsem pri pojavitvah tvitov v korpusu *Janes* je pogosto premalo konteksta, da bi primere z gotovostjo umestili v enega od tipov pojavitev. To je še posebej problematično pri zamenjavi sestavin znotraj istega pomenskega polja, kjer je meja med ustaljeno variantnostjo in neprenovitveno modifikacijo zabrisana, kar otežuje slovarski prikaz frazema in njegovih variant. Pri nekaterih frazemih tako zgolj na podlagi korpusnega gradiva ni moč z gotovostjo potrditi ustaljenosti variant, zato bi bilo za res zanesljivo slovarsko obravnavo treba upoštevati še druge vire, govorjeno slovenščino in mnenje rojenih govorcev. Za novonastajajoče slovarje je namreč bistveno, da skrbno obravnavajo frazeološke variante in spremembe, ki se kažejo v sodobnem gradivu, ter da prinašajo tudi podatek o pravopisni variantnosti (v našem primeru predvsem pri samostalniku *bog/Bog*), kjer to podpira korpusno gradivo.

Zahvala

Prispevek je nastal v okviru usposabljanja mladih raziskovalcev, ki ga financira ARRS pri programu P6-0038.

LITERATURA

Slovarski in drugi digitalni (korpusni) viri

BIBLIJA.net – *Sveto pismo za vsakogar*. Pridobljeno z www.biblija.net (26. 10. 2021)

eSSKJ: Slovar slovenskega knjižnega jezika 2016–. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. Pridobljeno z www.fran.si (9. 12. 2020)

Gigafida 2.0. Korpus pisne standardne slovenščine. Pridobljeno s https://www.clarin.si/noske/run.cgi/corp_info?corpname=gfida20_dedup&struct_attr_stats=1 (9. 12. 2020)

Janes. Korpus slovenskih spletnih uporabniških vsebin. Pridobljeno s https://www.clarin.si/noske/run.cgi/corp_info?corpname=Janes&struct_attr_stats=1 (9. 12. 2020)

Keber, J. *Slovar slovenskih frazemov* (2011/spletna različica: 2015). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. Pridobljeno z www.fran.si (20. 4. 2020)

Meterc, M. *Slovar pregovorov in sorodnih paremioloških izrazov 2020*–. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. Pridobljeno z www.fran.si (9. 12. 2020)

Slovar slovenskega knjižnega jezika, druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja (2014/spletna različica: 2014). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. Pridobljeno z www.fran.si (20. 4. 2020)

slWaC. Pridobljeno s https://www.clarin.si/noske/run.cgi/corp_info?corpname=slWaC&struct_attr_stats=1 (9. 12. 2020)

Drugo

Erjavec, T., & Ljubešić, N. (2014). The *slWaC* 2.0 Corpus of the Slovene Web. V T. Erjavec & J. Žganec Gros (ur.), *Jezikovne tehnologije: Zbornik 17. mednarodne multikonference Informacijska družba – IS 2014, Zvezek G*: 50–55. Ljubljana: Institut Jožef Stefan.

Fišer, D., Erjavec, T., & Ljubešić, N. (2016). *JANES* vo.4: Korpus slovenskih spletnih uporabniških vsebin. *Slovenščina 2.0*, 4(2), 67–99.

Fišer, D., Ljubešić, N., & Erjavec, T. (2020). The *Janes* project: language resources and tools for Slovene user generated content. *Language resources and evaluation*, 54(1), 223–246.

Galer, M. M. (2001). *Biblične stalne zveze v slovenskem jeziku, diplomatska naloga*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

Gantar, P. (2001). Slovenska frazeologija v dosedanjih slovarjih glede na aktualna slovaropisna načela. *Jezikoslovni zapiski*, 7(1–2), 207–223. Opole: Uniwersytet Opolski, Instytut Filologii Polskiej; Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.

Gantar, P. (2003). Stalnost in spremenljivost frazema v slovarju. V S. Gajda & A. Vidovič Muha (ur.), *Współczesna polska i słoweńska sytuacja językowa (Sodobni jezikovni položaj na Poljskem in v Sloveniji)* (str. 209–223).

Gantar, P. (2006). Korpusni pristop v frazeologiji in slovarske aplikacije. V A. Vidovič Muha (ur.), *Slovensko jezikoslovje danes* (str. 151–163). Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije.

Gantar, P. (2007). *Stalne besedne zveze v slovenščini: korpusni pristop*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Gantar, P. (2014). Moč in nemoč korpusnega pristopa k analizi pomenov. V I. Grahek & S. Bergoč (ur.), *Novi slovar za 21. stoletje: e-zbornik s Posveta o novem slovarju slovenskega jezika na Ministrstvu za kulturo, 12. februar 2014*. Ljubljana: Ministrstvo za kulturo.

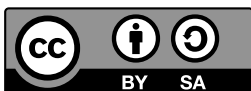
- Geeraert, K., Newman, J., & Baayen, R. H. (2017). Understanding idiomatic variation. *Proceedings of the 13th Workshop on Multiword Expressions* (str. 80–90). Valencia: Association for Computational Linguistics.
- Gliha Komac, N., Jakop, N., Ježovnik, J. Klemenčič, S., Krvina, D., Ledinek, N., Meterc, M., ..., & Žele, A. (2016). Novi slovar slovenskega knjižnega jezika – predstavitev temeljnih konceptualnih izhodišč. V F. Marušič, P. Mišmaš, & R. Žaucer (ur.), *Zbornik prispevkov s simpozija 2015 (Škrabčevi dnevi 9)* (str. 16–33). Nova Gorica.
- Hanks, P., El Maroof, I., & Oakes, M. (2017). Flexibility of Multi-Word Expressions and Corpus Pattern Analysis. *Multiword Expressions: Insights from a Multi-lingual Perspective*. (PARSEME countries: Great Britain). 93–119.
- Jakop, N. (2006). *Pragmatična frazeologija*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Jakop, N. (2014). Frazeologija v sodobnem slovarju slovenskega jezika. V I. Grahek & S. Bergoč (ur.), *Novi slovar za 21. stoletje: e-zbornik s Posveta o novem slovarju slovenskega jezika na Ministrstvu za kulturo, 12. februar 2014*. Ljubljana: Ministrstvo za kulturo.
- Jesenšek, V., & Ulčnik, N. (2014). Spletni frazeološko-paremiološki portal: redakcijska vprašanja ob slovenskem jezikovnem gradivu. V Jesenšek, V. & Babič, S. (ur.), *Več glav več ve: frazeologija in paremiologija v slovarju in vsakdanji rabi*. Maribor: Oddelek za germanistiko Filozofske fakultete Univerze v Mariboru; Ljubljana: Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU.
- Justin, M., Hirci, N., & Gantar, P. (2015). Rana ura, slovenskih fantov grob: analiza frazeoloških prenovitev v spletni slovenščini. V D. Fišer (ur.), *Zbornik konference Slovenščina na spletu in v novih medijih, Ljubljana, 25. –27. november 2015* (str. 33–37). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Konicka, J. (2012). Prvi slovenski frazeološki slovar. *Jezikoslovni zapiski*, 18(2), 169–185.
- Krek, S., Gantar, G., Arhar Holdt, Š., & Gorjanc, V. (2016). Nadgradnja korpusov Gigafida, Kres, ccGigafida in ccKres. V T. Erjavec & D. Fišer (ur.), *Zbornik konference Jezikovne tehnologije in digitalna humanistika, 29. september–1. oktober 2016, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, Ljubljana, Slovenija* (str. 200–202). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.

- Krek, S., Arhar Holdt, Š., Čibej, J., Repar, A., & Ljubešić, N. (2019). *Specifikacije izdelave korpusa Gigafida 2.0*. Pridobljeno s https://www.cjvt.si/gigafida/wp-content/uploads/sites/10/2019/06/Gigafida2.0_specifikacije.pdf (20. 4. 2020)
- Kržišnik, E. (1987). Prenovitev kot inovacijski postopek. *Slava*, 1(1), 49–56.
- Kržišnik, E. (1990). Tipologija frazeoloških prenovitev v Cankarjevih prozih delih. *Slavistična revija*, 38(4), 399–420.
- Kržišnik, E. (1996). Norma v frazeologiji in odstopi od nje v besedilih. *Slavistična revija*, 44(2), 133–154.
- Kržišnik, E. (2004). Poskusni zvezek slovenskega frazeološkega slovarja. *Slavistična revija*, 52(2), 199–208.
- Kržišnik, E. (2006). Izraba semantične potence frazemov. V A. Vidovič Muha (ur.), *Slovensko jezikoslovje danes* (str. 259–279). Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije.
- Kržišnik, E. (2018). Skladnja v frazeologiji med sistemom in rabo. *Jezik in slovnost*, 63(2–3), 35–47.
- Kržišnik, E., & Jakop, N. (2015). Konceptualna izhodišča za vključitev frazeologije v splošni enojezični slovar slovenskega jezika. V M. Smolej (ur.), *Slovnica in slovar – aktualni jezikovni opis (1. del)* (str. 417–424). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Meterc, M. (2016). Tematsko-konstruktivski vzorci nastanka in prenovitve stavčnih frazemov. *Slavistična revija*, 64(2), 125–138.
- Meterc, M. (2017). *Paremiološki optimum: najbolj poznani in pogosti pregovori ter sorodne paremije v slovenščini*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Meterc, M. (2019). Analiza frazeološke variantnosti za slovarski prikaz v eSSKJ-ju in SPP-ju. *Jezikoslovni zapiski*, 25(2), 33–45.
- Moon, R. (1996). Data, Description and Idioms in Corpus Lexicography. *Euralex 1996 Proceedings* (str. 245–256).
- Trivunović, E. (2019). Diahrono raziskovanje biblijskih in izbiblijskih frazemov. *Jezikoslovni zapiski*, 25(2), 47–61.
- Trivunović, E. (2020). Variante in modifikacije (iz)biblijskih frazemov. V D. Fišer & T. Erjavec (ur.), *Jezikovne tehnologije in digitalna humanistika, zbornik konference, 24.–25. september 2020, Ljubljana, Slovenija* (str. 158–166). Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino.

STABILITY, VARIABILITY AND MODIFIED USE OF PHRASEOLOGICAL UNITS IN SLOVENE LANGUAGE AND DICTIONARIES

The paper analyses biblical phraseological units, their variants and modifications, especially phraseological innovations in the modern Slovene language. Although stability or invariability of form and meaning is traditionally considered as one of the fundamental characteristics of phraseological units, actual use is much more diverse and unstable than one would expect. Most phraseological units are realized in many different forms, variants and modifications, so much so that variability is nowadays better considered as their inherent property and not a mistake or rarity. This became particularly apparent with the growing use of corpora in phraseological research, which allowed for observing and analysing phraseological units in large amounts of texts. In addition to this gap between the theoretical stability of phraseological units and their diverse use in texts there are often also differences between fixed variants recorded in existing dictionaries and those present in corpora. This can be the result of the deficient lexicographic presentation of phraseological units or actual changes in the language which took place after the release of the dictionary. A large amount of diverse texts is needed for a more reliable distinction between fixed variants and non-fixed modifications. This is why the paper uses three very different corpora: *Gigafida 2.0* (reference corpus of written standard Slovene), *Janes* (corpus of Slovene user-generated content) and *slWaC* (corpus of the Slovene web). Besides variants of phraseological units the second focus of this paper is non-fixed modifications with special attention on phraseological innovations and creative use of phraseological units. While the distinction between variants, noninnovative and innovative modifications appears clear in theory, the typology proved rigid in some cases. It is particularly difficult to draw the line between fixed variants and noninnovative modifications because of the so-called potential norm. All the examined phraseological units and innovations are most common in the *Janes* corpus, which supports the need for including diverse corpora in linguistic studies and not only relying on one large reference corpus.

Keywords: phraseology, variants, modifications, innovations, corpus linguistics

To delo je ponujeno pod licenco Creative Commons: Priznanje avtorstva-Deljenje pod enakimi pogoji 4.0 Mednarodna. / This work is licensed under the Creative Commons Attribution-Share-Alike 4.0 International.

<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/>